

Robert ANTONÍN – Tomáš BOROVSKÝ, *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Maticе moravská, Brno 2009
(= Knižnice Maticе moravské, sv. 25)

336 s., ISBN 978-80-86488-53-0

Na počátku knihy o panovnických vjezdech na středověkou Moravu, jak autoři v úvodu přiznávají, byla euforie z náhodného archivního objevu. Tu vystřídala pochybnost, když další výzkum nevynesl na světlo další stejně barvitě výpovědi. Obrazně řečeno, autoři našli pro své dílo pramálo domácích ingrediencí, zato však měli k dispozici hodně zahraničních kuchařek s vybranými pochoutkami. Ostatně ani Čechy nejsou na tom v tomto ohledu o mnoho lépe, a proto se k rozkrytí vnějších i podprahových komponent ústředního tématu museli rozhlédnout bezmála po celé Evropě a vzít v potaz i antické „trionfi“ v renesančních kostýmech. Právě tak neváhali do své knihy výpomocně zařadit písemné a ikonografické doklady z období raného novověku.

Při mnohotvárnosti látky a množství speciální literatury, která narostla zvláště v posledních letech, autoři pokládali za vhodné nejprve představit „ideální adventus“ a rozlišit typy vjezdů. Pro rekonstrukci jim posloužila typologie G. J. Schenka a jeho rozčlenění panovnických vstupů do pěti základních částí: přípravy, setkání před městem, uvítání před hradbami, procesí zakončené bohoslužbou v hlavním chrámu a ubytování panovníka.¹ Do výkladu založeného na množství srovnávacích příkladů jsou ilustrativně zakomponovány doklady z moravských pramenů.

A protože panovníci na Moravu nezřídka přijížděli z přemyslovských Čech, autoři, jimž v této kapitole vypomohl Demeter Malaťák, se nejprve zdařile pokusili vymezit roli, kterou měly panovnické vjezdy v rámci jiných soudobých slavností. Jak ani jinak při chudosti pramenů být nemohlo, museli si vypomoci údaji z politických dějin. Pokud jsem dobře porozuměl shrnutí na s. 39, mělo vítání panovníků v přemyslovském období povahu spíše velkolepé oslavy než rituálu. Poměrně kusé zprávy pramenů bylo nutné doplňovat hypotetickými předpoklady a případně i analogiemi též v následující kapitole o cestách vládců na Moravu. První vylíčení slavnostního vjezdu se váže až k cestě Jana Lucemburského v roce 1311, které již zaujalo řadu historiků především popisem uvítacího procesí brněnských Židů. O to více překvapuje, že podobné reprezentační jízdy na Moravu nepodnikli další zeměpáni včetně markraběte Karla IV. Povahu přechodového rituálu, o němž se čtenář více dozví ze závěrečné reflexe, naopak měl první vjezd markraběte Jošta do Brna v roce 1371.

Třebaže cestování panovníka a jeho dvora patřilo k principům, na nichž spočívala podstata královské moci, Moravské markrabství se v mírových dobách bez přítomnosti krále obešlo. Záměrně jsem proti sobě postavil dvě teze třetí kapitoly věnované cestování dvora, nikoli však za účelem ritualizovaného vjezdu, nýbrž běžného pobytu. Do této permanentně cestující skupiny středověké společnosti náležely i ženy panovníků spolu s dvorními dámami a služebnicemi, jimž je v kapi-

1) Gerrit Jasper SCHENK, *Zeremoniell und Politik. Herrschereinzüge im spätmittelalterlichen Reich*, Köln 2003.

tole rovněž věnována velká pozornost. Součástí výkladu jsou dále údaje o cestovní rychlosti a velice užitečné zprávy o zásobování cestujícího knížete, krále nebo markraběte.

Druhá polovina knihy systematicky pojednává o komponentách panovnických vjezdů i pobytů, přičemž výklad nabývá povahy tu širších, tu dílčích pojednání z oblasti historické antropologie. Hrubý nástin obsahu je sice patrný z názvů jednotlivých kapitol, nikoli však v takové úplnosti, aby se tím nahradil věcný rejstřík. Kniha v tomto ohledu přináší více, než slibuje v titulu, neboť její chronologický a teritoriální rámec středověkou Moravu dosti přesahuje. Platí to hned pro kapitolu o nákladech a darech, jež vedle vjezdů bere v potaz i jiné slavnostní příležitosti. Bohatým zdrojem údajů tu byly zejména brněnské a znojenské knihy účtů, které mimo jiné umožnily porovnat náklady na vjezd a pobyt s příjmy města (viz např. s. 153). Obrovské výdaje se měšťům a jejich obyvatelům částečně vracely v podobě privilegií a zvýšeného obratu místních dodavatelů potravin, krmiva a darů všeho druhu.

Kapitola s názvem *Odchyšky, varianty, profanace* je z větší části založena na narativních pramenech o peripetiích panování císaře Zikmunda a krále Jiřího z Poděbrad. Oba museli o trůn bojovat, každý z nich však měl na Moravě jiné spojení, což mimo jiné vytvářelo situace vybočující z tradičních postupů. A jelikož v recenzi zdaleka nelze zachytit všechny poznatky a doplňující exkurzy, stačí zde zmínit, že čtenář ve zbývajících dvou kapitolách nalezne mimo jiné poučení o prestižním bílém zbarvení koní, o módních proměnách jednotného oblečení, dále o slavnostním osvětlení voskovicemi, zvukové kulise trubek, píšťal i zvonů a o místech i časovém sledu jednotlivých aktů panovnických vstupů. Pokud mohu při této široké tematické škále posoudit, autoři se postačujícím způsobem vyrovnali i s méně dostupnou literaturou. K jejímu soupisu bych jen doplnil přínosnou studii Rudolfa Tecla o tažení Vladislava Jagellonského do Uher v roce 1490.²

Autoři odlehčili poznámkový aparát samostatným bibliografickým komentářem, který rozčlenili podle tematického zaměření kapitol. Poznámky tak v knize neruší ani svým počtem, ani svojí délkou. Tituly statí a publikací jsou v poznámkách i v tomto vyčerpávajícím přehledu uváděny ve zkrácené formě, což zvyšuje potřebnost připojeného soupisu pramenů a literatury. Péči, kterou autoři věnovali své společné knize, dosvědčuje i výběr vyobrazení. Mezi 74 černobílými reprodukcemi mají sice některé doplňkový charakter, jiné však obohacují dosavadní inventář o nové doklady či nepovšimnuté podrobnosti. Patří mezi ně mimo jiné památník královské přísahy Ferdinanda I. u Jihlavy (obr. 71) nebo snímek vymazání jména Jiřího z Poděbrad v jednom ze znojenských rejstříků (obr. 73). Také barevné přílohy nejsou zařazeny jen pro ozdobu knihy. Iluminace z tzv. Gelnhausenova kodexu jsou cenné jednak tím, že je čtenář má nyní k dispozici v kvalitní reprodukci, jednak jako výraz sebevědomí, kulturní vyspělosti i zámožnosti radní elity města Jihlavy. Ještě více mne zaujal soubor dřevorytů, v němž některý z žáků nebo následovníků Albrechta Dürera zobrazil slavnostní průvod na dvoře některého z německých velmožů, snad saských kurfiřtů. Ve stručném komentáři na s. 142–143 upozorňují

2) Rudolf TECL, *Tábor a zemská hotovost za tažení Vladislava Jagellonského do Uher v létě 1490*, Husitský Tábor 6–7, 1984, s. 193–214.

autoři na zjevnou profanaci procesí, v němž postrádají duchovenstvo. Právě proto se odvažují domněnky, že jde o maškarní průvod a nikoli o slavnostní uvítání.

Závěrečná úvaha *Od rituálu k ceremoniím* zaostřila pozornost na ty části výkladu, v nichž mnohost vjezdových forem zastihuje vývojové kontury a společenskou funkci. Od říšských ceremonií se moravské vjezdy odlišovaly absencí spoliace předmětů, které přišly do styku s královským majestátem, dále absencí baldachýnů a ojedinelým omilostněním provinilců. Po vzoru M. Mause autoři považují *adventus regis* za „totální sociální akt“. A jelikož vjezd panovníka byl jedním ze základních momentů jeho vlády, jde v jejich pojetí o přechodový rituál s ustálenými prvky (vlastní vstup, pozdravy, přijetí, předání klíčů i darů atd.). Přechodové rituály byly především spjaty s prvním panovníkovým vjezdem, zatímco při opakovaných vstupech rituální jednání nahrazovaly „*patřičné prvky ceremonie*“. To podle mého soudu plně platí pro panovníkovy rezidence a častá místa jejich pobytu, kdy vjezdy nabývaly často všední, neceremoniální podoby. Právě proto však, že „*moc má a musí být viděna*“, lze některé vjezdy opakované po mnohaletém odstupu považovat za rituální projev svého druhu, tentokrát však ve smyslu obnovení či upevnění vztahu nadřazenosti a podřízenosti.

Nechci se tu zabývat terminologickými a konceptuálními subtilitami, neboť obdobné teoretizující diskuse zpravidla daleko nevedou, nemohu však pominout ústřední svorník závěrečných reflexí. Teze o kvalitativní změně, k níž při panovníckém vjezdu docházelo od sklonku 15. století, zní působivě. Jistě se proti 13. a 14. století ledacos změnilo, otázkou však je, zda se svět „idejí a představ“ přetvořil natolik, aby *adventus regis* byl s původním rituálem spojen převážně jen gesty a vnějškovými projevy. Jinými slovy, zda se z rituálu nestala převážně jen ceremonie. Adverbia „převážně“ jsem sám doplnil, abych obrousil ostré formulační hrany, jimž se při generalizacích nelze vyhnout. Skutečně však první slavnostní vjezdy přestaly v 16. století být totálním sociálním faktem s ustálenými rituály? Zdá se mi, že na Moravě tradiční rituál v 15. století dočasně utlumily válečné poměry v době střídání zeměpánů. Když jsem se jako malý kluk v rodném městečku účastnil přivítání prezidenta Eduarda Beneše, odehrálo se vše bezmála tak, jak vylíčili autoři ve své knize, včetně předávání symbolických klíčů. Jen zvony nebylo slyšet, protože je okupanti odvezli, a také místní Židé se nemohli podivané zúčastnit, neboť téměř všichni zahynuli v koncentračních táborech.

Last but no least: kniha se dobře čte. Autorům na čtenáři zjevně záleželo. Netěkají od detailu k detailu, jednotlivé údaje vkládají do tematického rámce příslušné kapitoly jako sklíčka do mozaiky a výklad odlehčují esejistickými prvky se střípky z četby krásné literatury. A protože svoji knihu ozvláštnili i promyšlenou osnovou, příkladně tím naplnili zadání svého ambiciózního grantu.

FRANTIŠEK ŠMAHEL